

УДК 378.014.543.5(477.43)

Сергій А. Матюх, Віктор Г. Лопатовський
Хмельницький національний університет

**ВСТАНОВЛЕННЯ ВАРТОСТІ НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДАХ НА ПРИКЛАДІ ВНЗ М. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

Стаття присвячена проблемі формування вартості навчання у вищих навчальних закладах. Автори статті дослідили існуючу ситуацію на ринку освітніх послуг та запропонували методіку встановлення вартості навчання на основі врахування доходів населення та кількості бюджетних місць. Результати статті можуть бути використані ВНЗ для формування ціни власних освітніх послуг та науковцями для подальших наукових досліджень.

Ключові слова: *вартість навчання, ціна освітньої послуги, заробітна плата, кількість бюджетних місць.*

Сергей А. Матюх, Виктор Г. Лопатовский
Хмельницкий национальный университет

**ФОРМИРОВАНИЕ СТОИМОСТИ ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ
ЗАВЕДЕНИЯХ НА ПРИМЕРЕ ВУЗОВ Г. ХМЕЛЬНИЦКОГО**

Статья посвящена проблеме формирования стоимости обучения в высших учебных заведениях. Авторы статьи исследовали существующую ситуацию на рынке образовательных услуг и предложили методіку установления стоимости обучения на основе учета доходов и количества бюджетных мест. Результаты статьи могут быть использованы вузами для формирования цены собственных образовательных услуг и учеными для дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: *стоимость обучения, цена образовательной услуги, заработная плата, количество бюджетных мест.*

Serhii A. Matiukh, Victor H. Lopatovskiy
Khmelnytsky National University

**INSTALLATION OF THE COST OF TEACHING IN HIGHER
EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE EXAMPLE
OF KHMELNYTSKY HIGHER EDUCATION INSTITUTION**

The article is devoted to the problem of formation of the cost of education in higher educational institutions. The authors of the article investigated the existing situation in the market of educational services and proposed a methodology for determining the cost of education on the basis of income and the number of budget places. The results of the article can be used by higher education institutions to form the price of their own educational services and scientists for further scientific research.

Keywords: *cost of training, price of educational service, salary, number of budget places.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Система вищої освіти України на сьогодні проходить вдосконалення під впливом соціально-економічних, географічних, демографічних, політичних, міжнародних чинників, функціонування якої регламентується законами України «Про освіту», «Про вищу освіту» та іншими нормативно-правовими актами, і спрямовується на підвищення інтелектуального потенціалу країни та забезпечення права доступу громадянам до здобуття якісної вищої освіти в контексті інтеграції у європейський освітній простір.

В умовах ринкової економіки державні заклади вищої освіти набувають ознак господарюючих суб'єктів, діяльність яких регулюється загальними законами попиту і пропозиції, в умовах жорсткого державного регулювання та із специфічним характером освітніх послуг, що виступають у якості основної ринкової пропозиції вищих навчальних закладів. На сьогодні державні ВНЗ, як і приватні ВНЗ, мають право вести навчання на договірній основі за рахунок коштів юридичних і фізичних осіб. При цьому ВНЗ самостійно визначають ціни на власні освітні програми, керуючись своїми розрахунками економічної ефективності і виходячи з платоспроможності населення регіону. Діючи таким чином, вищі навчальні заклади виступають як суб'єкти економічної системи ринкового типу, що вирішують завдання ціноутворення на свій продукт.

Метою статті є визначення підходів до вибору стратегії ціноутворення на освітні послуги з врахуванням особливості внутрішнього та зовнішнього середовища діяльності ВНЗ.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. За сучасного обмеженого фінансування державою вищої освіти навчальні заклади всіх форм власності вимушені надавати освітні послуги на комерційній основі. Платні форми освіти, навчання на підготовчих курсах і в центрах перекваліфікації нині є невід'ємною складовою формування бюджетів освітніх закладів. Це зумовлено тим, що навіть для державних ВНЗ частка бюджетного фінансування підготовки кадрів на державне замовлення лише зрідка сягає половини від загальних потреб, у кращому випадку перебиваючи лише видатки на заробітну плату викладацького та допоміжного персоналу, а також стипендії студентам-бюджетникам у межах запланованого фонду.

У структурі власних надходжень ВНЗ III-IV рівнів акредитації переважає плата за освітні послуги, частка якої у середньому становить близько 90 %. Крім того, до них долучаються кошти від господарської та виробничої діяльності, плати за оренду майна, благодійні внески, гранти, подарунки, кошти від реалізації майна тощо.

Вітчизняна система договірної освіти після дозволу щодо комерціалізації надання освітніх послуг у більшості випадків йде шляхом встановлення договірних відносин між вступником (його батьками або опікунами), з одного боку, і ВНЗ, з іншого боку. Тобто реальним замовником і платником наданих

освітніх послуг є не потенційний роботодавець, а представники вступника, що інвестують кошти у його інтелектуальний розвиток із надією на подальший самостійний пошук випускниками ВНЗ першого робочого місця. В таких умовах кожен ВНЗ повинен пропонувати потенційному студентові як реальному споживачеві освітніх послуг цілком якісний товар, а саме сучасну освітню програму, рецензовану представниками роботодавців, і диплом про отримання перспективної спеціальності, який буде визнаватися, як в Україні, так і за її межами. Для підвищення привабливості своїх освітніх програм ВНЗ повинен проводити моніторинг ринку праці, підтримувати стійкі зв'язки із потенційними роботодавцями, залучаючи їх представників до розробки та удосконалення як освітньої програми спеціальності, так і наповнення профільних дисциплін. Наявність стійких зв'язків із роботодавцями можуть значно спростити пошук випускниками ВНЗ свого першого робочого місця та збільшити привабливість щодо навчання у відповідному ВНЗ.

Проте у більшості випадків на етапі вибору вищого навчального закладу вступники та їх батьки керуються ціновими, а не неціновими факторами, віддаючи перевагу ВНЗ, де співвідношення «ціна-якість» найбільш відповідає їх очікуванням.

В Україні на сьогодні є більше 100 університетів, серед яких найбільш потужними є державні університети класичного типу із значним спектром спеціальностей та порівняно стабільним контингентом здобувачів вищої освіти. На противагу їм, починаючи із 90-х років ХХ століття, стали відкриватися та активно розвиватися приватні університети, які в перспективі повинні були нав'язати жорстку конкуренцію державним ВНЗ за потенційних вступників. Однак затяжна демографічна криза призвела до того, що у останні роки більшість приватних ВНЗ мають серйозні проблеми із формуванням власного контингенту студентів, які стараються вирішувати шляхом демпінгування у ціноутворенні, що відбувається за рахунок запровадження елементів дистанційного та індивідуального навчання у таких ВНЗ.

Ціноутворення в державних ВНЗ суттєво відрізняється від аналогічного процесу в комерційних освітніх закладах. Це пов'язано з наступними причинами:

- більшість державних ВНЗ мають потужну матеріально-технічну базу і розвинену соціальну інфраструктуру, що вимагає значних витрат на їх утримання і, природно, враховується при ціноутворенні;
- перелік спеціальностей державних ВНЗ значно ширший та включає «непопулярні» спеціальності, вірно встановити вартість яких дуже складно;
- програми вищої освіти реалізуються в державних ВНЗ спільно для студентів бюджетної і комерційної форм навчання. В умовах дефіциту бюджетного фінансування частина витрат на навчання бюджетних студентів державні ВНЗ вимушені перекладати на студентів, що навчаються на платній основі;

– при ціноутворенні в багатьох державних ВНЗ прийнято дотримуватися нормативів, передбачених бюджетними кошторисами.

Державні ВНЗ зіткнулися з цілим комплексом проблем у сфері ціноутворення:

- відсутність практичного досвіду ціноутворення на освітні послуги;
- неопрацьованість відповідної нормативної бази;
- недостатній рівень опрацьованості методик ціноутворення;
- відсутність ефективних антиінфляційних та антидемпінгових заходів при формуванні ціни на освітні послуги [1].

Розглянемо вартість навчання у вищих навчальних закладів міста Хмельницького. Ціни на навчання за контрактом у цих ВНЗ суттєво різняться.

Хмельницький національний університет, у якому більше 45 спеціальностей, у 2017 році має вартість навчання порівняно з іншими навчальними закладами невисоку. Менш затребувані спеціальності (педагогічні та технічні) коштують 10 тисяч гривень за рік навчання, більш популярні (економічні та IT-спеціальності) – 12 тисяч гривень.

В Хмельницькому університеті управління та права вступники можуть подати документи на економічні та юридичні спеціальності. Найдорожче в ХУУПі навчатись на спеціальності «Право», де рік навчання обійдеться у 18 тисяч гривень. Решта спеціальностей коштує по 13,5 тисяч грн. за рік.

В Хмельницькому економічному університеті є лише 5 спеціальностей економічного профілю, рік навчання за якими коштує 7800 гривень.

В Хмельницькому університеті економіки і підприємництва є 5 економічних спеціальностей, вартість навчання на яких становить 8800 гривень.

В філії Донецького національного університету ім. Василя Стуса готують фахівців природничого, гуманітарного, економічного та юридичного профілів. Найдешевша спеціальність – математика. Рік навчання коштує 6745 гривень. Найдорожче вивчати міжнародні економічні відносини. Навчатись на цій спеціальності коштує майже 34 тисячі гривень в рік.

В Національній академії державної прикордонної служби України готують військових, філологів і юристів. Навчання на філологічних спеціальностях коштує майже 12 тисяч гривень в рік, а на юридичних – 14 тисяч гривень.

В Міжрегіональній академії управління персоналом найдорожче вчитись на юриста (13 тисяч грн). Дешевою спеціальністю у академії можна назвати психологію (8700 грн).

У Хмельницькому інституті соціальних технологій є 7 спеціальностей. Найменше доведеться платити за рік навчання студентам спеціальності «Соціальна робота» – лише 8 тисяч гривень. Найбільше доведеться сплачувати за навчання на юриста – 11 тисяч гривень.

У Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії навчають на гуманітарні та мистецькі спеціальності. За рік на кафедрі образотворчого

мистецтва доведеться сплатити 19,5 тисяч гривень. Найдорожче обійдеться кафедра музичного мистецтва - 35 тисяч гривень за рік.

У Хмельницькому кооперативному торговельно-економічному інституті навчають за шістьма спеціальностями (економічний профіль та комп'ютерні науки). Вартість навчання однакова – 12,5 тисяч гривень.

Порівняння вартості навчання популярних спеціальностей у хмельницьких ВНЗ представлено на в таблиці.

Таблиця 1

Вартість навчання у ВНЗ м. Хмельницького у 2017 році

Назва спеціальності	Вищий навчальний заклад	Вартість навчання за один рік, грн
Психологія	Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія	19900
	Філія Донецького національного університету ім. Василя Стуса	12500
	Хмельницький національний університет	12000
	Хмельницький інститут соціальних технологій	10000
	Міжрегіональна академія управління персоналом	8700
Комп'ютерні науки	Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут	12450
	Філія Донецького національного університету ім. Василя Стуса	11820
	Хмельницький національний університет	11500
Право	Хмельницький університет управління та права	18140
	Філія Донецького національного університету ім. Василя Стуса	17100
	Міжрегіональна академія управління персоналом	13000
	Національна академія державної прикордонної служби України	12500
	Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут	12450
	Хмельницький національний університет	12000
	Хмельницький інститут соціальних технологій	11000
Менеджмент	Хмельницький університет управління та права	13470
	Філія Донецького національного університету ім. Василя Стуса	12960
	Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут	12450
	Хмельницький національний університет	12000
	Міжрегіональна академія управління персоналом	10200
	Хмельницький університет економіки і підприємництва	8800
	Хмельницький економічний університет	7800

Джерело: за даними [2].

Як бачимо у кожного ВНЗ, що розташовані у місті Хмельницькому та у більшості зорієнтовані на потенційних вступників із цього регіону, вартість

навчання на однаковій спеціальності денної форми навчання суттєво відрізняється. Різниця у вартості за спеціальностями «Психологія» та «Менеджмент» сягає більше 100% між різними ВНЗ.

Згідно із запровадженими в країні нормативами та чинним Законом України «Про вищу освіту» вартість освітніх послуг, що надаються вищими навчальними закладами, встановлюється безпосередньо адміністрацією освітнього закладу. При цьому ВНЗ орієнтуються на власні калькуляції видатків на здійснення навчального процесу або на вартість навчання у сусідніх співрозмірних за рангом та конкурентоспроможністю закладах освіти, щорічно поступово підвищують її, мотивуючи це інфляційними процесами. Визначальним фактором при цьому є престижність ВНЗ, спеціальності і освітнього рівня.

Освіта і здобуття фаху людиною – це необхідні передумови її подальшого становлення в суспільстві, розвитку і самовдосконалення, що є визначальним під час прийняття нею або членами її родини рішень щодо потреби в освіті та готовності до значних трат, пов'язаних з навчальним процесом. До цього додається проблема вибору того іншого навчального закладу, зумовлена не стільки рівнем знань і бажаннями молодшої людини-вступника, скільки фінансовими можливостями сім'ї утримувати студента, що доволі часто супроводжується витратами на оплату навчання у разі вибору комерційної форми освіти. Адже нині утримувати студента в іншому місті або в Києві, де сконцентровано кращі викладацькі кадри та провідні навчальні заклади, не під силу не лише сім'ї з середнім достатком, а й навіть фінансово забезпеченій родині. Так само складно утримувати студентів у обласних центрах та великих містах сім'ям з віддалених районів та населених пунктів тих регіонів, де рівень доходів членів родин іноді ледь сягає прожиткового мінімуму.

Тому основою встановлення закладом освіти розміру плати за навчання мають бути не розраховані чи скалькульовані видатки ВНЗ на здійснення навчального процесу, а дані моніторингу фінансової спроможності потенційно можливих споживачів освітніх послуг у регіоні оплачувати здобуття освіти, готовності членів сімей саме цього регіону на обмеження сімейного бюджету заради здобуття одним із членів родини якісної освіти. Адже давно відомо, що визначальними у встановленні ціни на послугу є не її собівартість, а попит на неї, тобто сума коштів, яку споживачі готові (у цьому випадку спроможні) за неї заплатити.

У загальному вираженні прийнятні для середньостатичної сім'ї з будь-якого регіону видатки на здобуття її членами освіти можна визначити на основі усередненого доходу сім'ї (заробітна плата, дохід від підприємницької діяльності, пенсійні та інші додаткові надходження членів сім'ї) за мінусом основних витрат (визначених хоча б на основі прожиткового мінімуму) [3].

Для спрощення дослідження можна висунути і перевірити гіпотезу про значний зв'язок найперше середньомісячної заробітної плати (як основного

джерела доходів батьків майбутніх студентів) і прийнятною вартістю навчання за певними регіонами України.

Другим визначальним фактором останніх років при виборі освітніх закладів також є наявність і кількість бюджетних місць за певними спеціальностями. При достатньо низькій купівельній спроможності населення майбутня перспектива навчати дітей-студентів за рахунок коштів Державного бюджету показує сприятливі майбутні очікування не тільки батьків, а й самих потенційних студентів, діючи як визначальний стимулюючий фактор при вступі і навчання для студентів-контрактників. Це явище особливо підкреслює практика застосування адресного розміщення державного замовлення у 2016–2017 роках, що призвело до значного зниження насамперед кількості поданих заяв, а потім і обсягу зарахованих студентів до регіональних ВНЗ.

З метою вирівнювання ситуації та підтримки регіональних ВНЗ та сільської молоді у вступній кампанії 2017 року МОН були запроваджені коефіцієнти (зокрема регіональний та сільський), які дозволяли скоригувати бали вступників в залежності від їх попереднього місця навчання та вибору ВНЗ, у якому вступник хоче навчатися.

Нами проведено дослідження за спеціальністю «Облік і оподаткування» за даними п'ятдесяти ВНЗ різних форм власності у Хмельницькій і прилеглих областях (Вінницька, Тернопільська, Львівська, Івано-Франківська, Волинська, Житомирська, Чернівецька), де у 2016-2017 рр. проводилася підготовка студентів за цією спеціальністю за освітнім ступенем «бакалавр».

На основі розрахунків була одержана наступна математична модель:

$$y = 3181,183 + 32,5838x_1 + 1,6316x_2, \quad (1)$$

де y – вартість навчання за рік, грн;

x_1 – фактична кількість бюджетних місць, од.;

x_2 – середньомісячна заробітна плата по регіонам (станом на 1.07.2017 р.), грн.

Множинний коефіцієнт детермінації склав 0,7297, засвідчуючи, що вибрані фактори на 73% формують величину оплати за навчання. Решта 27% припадає на невраховані фактори, а саме: рейтинг ВНЗ, престижність спеціальності у регіоні тощо.

Перевірка вибраних факторів (кількість бюджетних місць і середньомісячна заробітна плата) за t -критерієм Стьюдента підтвердила їх значимість. Розрахований коефіцієнт еластичності відповідно склав 0,0504 і 0,5868, тобто при збільшенні на 1% кількості бюджетних місць або заробітної плати вартість навчання може зрости на 0,05% і 0,59% відповідно.

Розрахункове, і відповідно рекомендоване значення оплати першого року навчання за спеціальністю «Облік і оподаткування» у 2017 р. складає 13000 грн.

Виходячи із значень довірчих інтервалів коефіцієнтів рівняння одержаної моделі при заданому ступені надійності 95%, рекомендована вартість навчання денної форми може бути встановлена в діапазоні від 10500 до 15500 грн.

У розрізі досліджуваних ВНЗ відхилення фактичної вартості навчання і рекомендованої величини за побудованою моделлю складали в межах від – 35,14% до +37,62%.

Така вартість навчання враховує купівельну можливість мешканців Хмельниччини (які на сьогодні переважно стають студентами ВНЗ м. Хмельницького) і наявні бюджетні місця за спеціальністю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, запропонована методика дає змогу закладам освіти визначити купівельну спроможність контингенту потенційно можливих користувачів їх освітніх послуг. В подальшому саме вона допоможе остаточному встановленню ВНЗ прийнятної для населення вартості навчання студентів. Водночас неодмінно мають бути враховані видатки закладу освіти на здійснення навчального процесу. І тільки порівняння цих двох величин – витрат на здійснення конкретним закладом освіти навчального процесу та купівельної спроможності потенційних споживачів освітніх послуг (а це переважно мешканці регіону, де знаходиться аналізований навчальний заклад, чи найближчих до нього регіонів), – і буде основою та передумовою об'єктивного встановлення вартості навчання у ВНЗ.

Якщо порівняти реальні суми видатків ВНЗ на здійснення навчального процесу із купівельною спроможністю населення щодо здобуття освіти, стає зрозумілим, що тільки доволі обмежений контингент сімей із високим рівнем доходів спроможний самотужки фінансувати освіту своїх дітей. Переважна більшість сімей, особливо серед мешканців сільських населених пунктів, через брак коштів або змушені надмірно обмежувати свої потреби, в тому числі споживчі, що є великою шкодою для здоров'я нації, або свідомо задовольняються менш якісною, проте через нижчу вартість фінансово доступною для них заочно-дистанційною формою навчання. Прояви цієї соціальної несправедливості не лише порушують конституційні права громадян держави на здобуття освіти, а й що не менш вагомо для успішного втілення задекларованого курсу на демократичний розвиток суспільства, збурюють у ньому прояви соціального невдоволення.

Сподівання на те, що проголошені урядом країни заходи щодо майбутнього підвищення рівня заробітної плати та пенсійного забезпечення покращать добробут мешканців і сприятимуть формуванню сімейних «освітніх фондів» абсолютно безпідставні. Оскільки у сфері освіти, як і в переважній більшості виробничих галузей чи сфер послуг, у собівартості готового продукту, тобто в наданих тих чи інших освітніх послугах, лівова частка (до 70-95 %) припадає на заробітну плату професорсько-викладацького та допоміжного персоналу ВНЗ. Якщо зросте заробітна плата (доходи) населення,

то пропорційно збільшиться і зарплата працівників закладів освіти, а отже, і видатки на здійснення освітнього процесу, які безпосередньо формують вартість надання освітніх послуг (це не кажучи вже про невпинне зростання вартості комунальних послуг).

Вихід із цієї ситуації один – активне запровадження державою політики кредитування малозабезпечених сімей з метою сприяння громадянам у здобутті освіти.

Чітко окреслюються три аспекти, які в комплексі дають змогу успішно вирішити фінансову складову проблеми надання освіти громадянам України:

– об'єктивне визначення спроможності громадян формувати прийнятні для них сімейні «освітні фонди», обсяги яких не матимуть руйнівного впливу на сімейний бюджет, не обмежуватимуть споживчих можливостей та потреб членів сімей, завдаючи шкоди їх здоров'ю та моральних збитків;

– реальне визначення закладами освіти видатків на здійснення навчального процесу підготовки за тими чи іншими напрямками і формування на цій основі вартості надання освітніх послуг із запровадженням обмеженого, а можливо, і контрольованого МОН України чи Антимонопольним комітетом показника рентабельності для ВНЗ усіх форм власності (для недопущення можливості демпінгування або отримання надприбутків);

– широке запровадження за прикладом розвинутих держав кредитування освіти малозабезпеченої молоді з незначним відсотком довготривалого (не менше 10 років) повернення кредиту. До того ж, стимулюючи рівномірне забезпечення різноманітних галузей діяльності та територій країни фахівцями з вищою освітою, бажана можливість покриття державою частини обсягу кредиту чи хоча б відсотків за ним за умови сумлінного виконання колишнім студентом своїх зобов'язань. Наприклад, добросовісного відпрацювання впродовж обумовленого контрактом терміну в межах від 3 до 5 років за місцем державного направлення тощо.

Література

1. Величко П. І. Особливості маркетингового ціноутворення на освітні послуги [Електронний ресурс] / П. І. Величко. – Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/ekonom/49/6665-osoblivosti-marketingovogo-cinoutvorenniya-na-osvitni-poslugi.html>
2. Вступна кампанія – 2017: скільки коштує навчання у хмельницьких ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vsim.ua/Groshi/vstupna-kampaniya---2017-skilki-koshtue-navchannya-u-hmelnitskih-vnz-10621946.html>
3. Афтаназів І. Визначення прийнятної для споживачів вартості освітніх послуг ВНЗ / І. Афтаназів // Вища школа. – 2006. – № 4. – С. 23–34.
4. Гельмановский М. Конкуренентоспособность: микро-, мезо- и макроуровни. Вопросы методологии / М. Гельмановский // Высшее образование в России. – 2006. – № 10. – С. 32–40.